

Samlaren

Tidskrift för forskning om
svensk och annan nordisk litteratur
Årgång 137 2016

I distribution:
Eddy.se

Svenska Litteratursällskapet

REDAKTIONSKOMMITTÉ:

Berkeley: Linda Rugg

Göteborg: Lisbeth Larsson

Köpenhamn: Johnny Kondrup

Lund: Erik Hedling, Eva Hættner Aurelius

München: Annegret Heitmann

Oslo: Elisabeth Oxfeldt

Stockholm: Anders Cullhed, Anders Olsson, Boel Westin

Tartu: Daniel Sävborg

Uppsala: Torsten Petterson, Johan Svedjedal

Zürich: Klaus Müller-Wille

Åbo: Claes Ahlund

Redaktörer: Jon Viklund (uppsatser) och Andreas Hedberg (recensioner)

Biträdande redaktör: Ljubica Miočević

Inlagans typografi: Anders Svedin

Utgiven med stöd av

Svenska Akademien, Vetenskapsrådet och Sven och Dagmar Saléns Stiftelse

Bidrag till *Samlaren* insändes digitalt i ordbehandlingsprogrammet Word till info@svelitt.se. Konsultera skribentinstruktionerna på sällskapets hemsida innan du skickar in. Sista inlämningsdatum för uppsatser till nästa årgång av *Samlaren* är 15 juni 2017 och för recensioner 1 september 2017. *Samlaren* publiceras även digitalt, varför den som sänder in material till *Samlaren* därmed anses medge digital publicering. Den digitala utgåvan nås på: <http://www.svelitt.se/samlaren/index.html>. Sällskapet avser att kontinuerligt tillgängliggöra även äldre årgångar av tidskriften.

Svenska Litteratursällskapet tackar de personer som under det senaste året ställt sig till förfogande som bedömare av inkomna manuskript.

Svenska Litteratursällskapet PG: 5367–8.

Svenska Litteratursällskapets hemsida kan nås via adressen www.svelitt.se.

ISBN 978–91–87666–36–0

ISSN 0348–6133

Printed in Lithuania by
Balto print, Vilnius 2017

motiv i sagalitteraturen, men undersökningen har relevans för norrönforskningen och dess metoder överlag. Den "magical mooning" som titeln nämner är ett par beskrivningar av kvinnor som med sin bara ända i vädret går baklänges, tittande fram mellan sina ben och uppenbarligen utövande något slags magi. Gunnell noterar att ingen av sagapassagerna förklarar uppträdandet, men med hjälp av paralleller i andra sagor såväl som betydligt senare uppteckningar och internationell folkloristisk forskning försöker han förstå motivet. I hans tolkning har vi ingalunda med några rent litterära uppfindingar av kreativa sagaförfattare att göra, utan episoderna har bakgrund i muntlig tradition och utgör minnen av verkliga förkristna aktiviteter. Det är fullt möjligt att Gunnell har rätt här, och i varje fall är hans artikel uttryck för en vanlig tendens i nyare norrönforskning, där sagatexten i betydligt högre grad än tidigare ses som förmedlare av en genuint muntlig tradition som mycket väl kan gå tillbaka till den tid i vilken sagan utspelar sig. Detta innebär inte att tanken på sagans karaktär av litterärt konstverk måste överges. Däremot kan detta synsätt på ett fruktbart sätt kompletteras med tvärvetenskapliga perspektiv, och av dessa torde just det folkloristiska vara det som framför andra har framtiden för sig.

Sammanfattningsvis kan sägas att Timothy Tangherlinis volym ger en intressant provkarta på en mängd tendenser inom nyare norrönforskning. En tydlig tendens är den tvärvetenskapliga inriktningen. Flera av artiklarna belägger förvisso hur problematiskt disciplinöverskridandet kan vara i praktiken, men tillräckligt många visar också på konstruktiva nya vägar. Forskningen kring den norra litteraturen är idag på många sätt olik den vi mött i de gängse översikterna från de senaste decennierna.

Daniel Sävborg

Henry Power, *Epic into Novel. Henry Fielding, Scriblerian Satire, and the Consumption of Classical Literature*. Oxford University Press. Oxford 2015.

Som huvudperson i 1800-talets realistiska romaner uppträder ibland en ung man med författardrömmar som förlorar sina illusioner vid mötet med den krassa litteraturmarknaden. Han heter Lucien de Rubempré i Balzacs *Les illusions perdues* och Ar-

vid Falk i Strindbergs *Röda rummet*. De högstämde idealen förhånas av cyniska affärsmän som inte efterfrågar mästerverk utan lättvindiga texter som kan säljas med profit. Falk erbjuder sina dikter till den mäktige förläggaren, som istället begär en novell innehållande reklam för ett obskyrt försäkringsbolag. Henry Power, verksam vid University of Exeter, visar i sin bok *Epic into Novel* att problematiken kring litteraturens kommersialisering i England aktualiseras redan i början av 1700-talet.

Underrubriken "Scriblerian Satire" syftar på texter från början av 1700-talet med den fiktiva figuren Martin Scriblerus som språkrör, skrivna av olika författare. Dessa träffades flera gånger under 1714 och presenterade samma år ett program, som formulerade de gemensamma åsikterna bakom skrivierna. Benämningen användes dock inte i samtiden utan är en "ex post facto construction".

Kännetecknande för dessa "scriblerianer" är deras antikdyrkan, som i synnerhet gäller de homeriska eposen. Argumenten formuleras i en apologetisk debattsituation där Homeros allt mer framställs som en tidsbunden diktare, inte längre mänsklighetens evige och aldrig ifrågasatte följeslagare. Samma motsättning kommer till uttryck i Frankrike, under benämningen "la querelle des anciens et des modernes". De engelska scriblerianerna tar med emfas parti för antikens epik, som i deras ögon alltmer trängs undan av det publikfriande och efemära. Termen "scribleriansk" infångar otvivelaktigt en specifik aspekt, men är fördens skull inte giltig för allt som de berörda författarna skrev.

Innan Power kommer till sin huvudperson Fielding ägnar han tre kapitel åt exponenter för "Scriblerian Satire". Han börjar med Swift, som menade att den litterära marknadens dagsaktuella produkter blir obrukbart avfall lika fort som färsk makrill i sommarvärmen. Desto varaktigare är det som Homeros skapat, "a writer capable of communicating his meaning across the centuries". Swifts berömda satir *A Tale of a Tub* är förvisso en kyrkohistorisk allegori, men Power framhåller att berättaren också parodieras som representant för en förkastlig modernitet. Innebörden är att samtidens vanvördiga kritik har tolkat Homeros diktning missvisande, liksom den döde faderns tre söner förvanskade det efterlämnade testamentets ursprungliga innebörd.

John Gay är mest känd som författaren till *The Beggar's Opera*, men här analyseras hans dikt "Trivia, or the Art of Walking the Streets of London" (1716). Med en tillspetsat allegoriserande tolkning

menar Power att gatuvandringen syftar på prostitution och det som är lika illa: "to earn money by one's pen". I varje fall utgör pengar och brist på dem ett återkommande tema i dikten. Gay inser sitt beroende av marknaden, som inger obehag men också drömmar om framgång. Samtidigt integreras antikt och modernt, med landskapet i Vergilius *Georgica* som viktigaste referens.

Alexander Pope skrev ett parodiskt epos, *The Rape of the Lock*, varigenom han sökte överbrygga klyftan mellan antikt och samtida. Samma syfte har hans moderniserade och parafraserade översättning av Homeros. *The Dunciad* (1728) är enligt Power "a defiant statement about the impossibility of writing epic in a consumerist age". Pope konstaterar uppgivet att nutidens författare inte kan skriva för evigheten eftersom de måste tänka på försörjningen.

Författare från generationen före Fielding beskriver alltså litteraturens kommersialisering på en embryonal bokmarknad, men upplever till skillnad från Fielding denna förändring med vanmakt. Powers ambition är inte att visa "påverkan" men att beskriva hur ett problemkomplex bearbetas av olika författare. Textanalyserna är genomgående uppslagsrika och fyndiga, grundade på stor lärdom och beläsenhet i antikens och det engelska 1700-talets litteratur. Emellertid tycks mig scriblierianerna få alltför stort utrymme med tanke på att det verkligt nydanande står att finna i kapitlen om Fielding. Dessförinnan tenderar framställningen att bitvis dröja vid rätt perifera detaljproblem.

Mest utrymme ägnar Power åt *Tom Jones*, som allmänt anses vara Fieldings bästa roman. Varje läsare lägger märke till att boken i hög grad handlar om mat och ätande. Redan i upptakten presenteras en aptitretande matsedel, "Bill of Fare", som upplyser om romanens innehåll. Det är därför välmotiverat att Power som bakgrund i koncis och roande form ger något som kunde kallas "matens litteraturhistoria" under antiken och i 1700-talets England. De homeriska hjältarnas enkla diet består huvudsakligen av kött från offerdjur. Den glupske Polyfemos däremot, är som kontrast allätare, till och med karnibal. Hos romerska satiriker som Juvenalis och Petronius skildras ätandet gärna som motbjudande frosseri, liksom i hellenismens kortepos.

Fielding presenterar sina romaner både som episka verk och objekt för en marknad. Att inta en måltid på värdshus blir metafor för romanläsning: "As consumable products, food and literature are

now interchangeable". Fielding genomför i detalj analogin mellan författare och värdshusvärd. Båda vill leva av sitt arbete som ratas om varan inte behagar de betalande kunderna. Det innebär att man måste anstränga sig för att skapa något som efterfrågas och uppskattas av de anonyma konsumenterna.

Fielding följer rekommendationen från samtida kokböcker att iaktta ekonomi och effektivitet, att skapa variation utifrån ett begränsat urval ingredienser. Råvarorna bearbetas och tillagas väl, inget får gå till spillo. Kryddor tillsätts vid behov, i menyns rätter liksom i romanerna. Såväl kock som författare erbjuder mot betalning lustfylld sysselsättning, och samma regel gäller för båda: "the rule is to follow the market".

Att presentera epik i kulinariska termer var egentligen ett flagrant brott mot rådande litterär *decorum*, eftersom det innebar en brytning mellan högt och lågt. Frosseri ingav i 1700-talets England snarast associationer till romarrikets dekadens och undergång. Ett återkommande skräckexempel var kejsaren Heliogabalus, han som "i sig förenade österns och söderns laster". Fieldings analogi är dubbel; författaren liknas vid en publikberoende värdshusvärd men framstår även som kompromisslöst skapande mästarkock: "sometimes dictatorial in his approach to the reader, sometimes accomodating and complaisant". Fieldings *persona* får två skenbart motsägelsefulla aspekter: "the high-minded classicist and the appetitive creature". Konflikten mellan antika ideal och begynnande kommersialism upplöses alltså vid matbordet. Dessa faktorer förutsätter varandra: "The one cannot be understood without the other."

Fielding såg sina romaner som tidsanpassade versioner av den antika epiken. Han valde att skriva prosa, men intressant nog kunde tidens publik knappast skilja mellan prosa och blankvers vid högläsning. Romanerna indelades i "books" vilket motsvarade eposens sånger. Kompositionen är tydligt tredelad som hos Homeros och Vergilius. Också Fielding använder interpolerade berättelser som sidobelyser den övergripande handlingen. Påfallande är att romanerna utgör planerade helheter som bygger på episka proportioner och harmoni, genomförda paralleller och symmetrier. Hos Fielding tillkommer det kristna perspektivet, av Power beskrivet som författarens "own sure belief in a divinely created and well-ordered universe".

I den första romanen, *Joseph Andrews*, tycks den viktigaste referensen vara antikens skönlitterära prosa. Stämningen är ljus förhoppningsfull och efter förvecklingar slutar det hela med äktenskap

och återställd ordning. Än tydligare är de episka inslagen i *Tom Jones*. Huvudpersonen är förvisso i många avseenden en homerisk hjälte, som efter många prövningar och äventyr lyckligt kommer tillbaka till fädernehemmet. Penelope motsvaras av godsägardottern Sophia Western, som vår hjälte vinner i fejd med ovärdiga friare. En skillnad gentemot de klassiska föregångarna består dock i att Tom Jones alls inte är en hjälte utan vank och tadel; tvärtom uppvisar han i sin osjälviska godtrogenhet också mänskliga svagheter. I det avseendet liknar han mer Leopold Bloom, den moderne Odysseus hos James Joyce.

Homeros och Vergilius läses med beundran efter många århundraden, och Fielding hoppades på en liknande framtid för de egna verken. Han litade på att detta skulle garanteras tack vare den tidlösa episka strukturen som han själv begagnat. Power framhåller dock att tillförsikten tycks ifrågasatt genom Fieldings avskedsord i *Tom Jones*, där läsarna liknas vid "fellow-travellers in a stage-coach". Varje resa får sitt slut, men sedan återvänder vagnen i andra riktningen. Ständig upprepning alltså, och om framtida resenärer kan man inget veta.

Fielding är en extradiegetisk berättare, för att låna en populär term från den franske litteraturteoretikern Gérard Genette. Framställningen avbryts ofta genom att författaren utanför fiktionen skjuter in kommentarer och utredningar, både skämtsamt och allvarligt menade. Syftet är dubbelt: de fiktiva händelserna kan förklaras, och en relation etableras mellan författare och anonym läsare. Power utreder författarkommentarernas funktioner i ett kapitel med rubriken "Fielding's Sagacious Reader". Ordet "sagacious" förekommer enligt Powers uträkning 41 gånger i *Tom Jones*, och endast när berättaren tilltalar läsaren. Det kom till och med på modet tack vare Fielding.

Epitetet hade emellertid också negativ klang och användes av mindre nogräknade utgivare av klassiska texter, vilka litade mer på sin egen "sagacity" och "happy guessing" än akribi. Mest känd av dem var Richard Bentley, och *Tom Jones* innehåller tydliga anspelningar på dennes verksamhet. Fielding uppskattade inte Bentley men menade likväl att varje romanläsare inbjuds bli en "conjectural critic" som med egen fantasi fyller ut luckor i texten. Fielding skapar och kontrollerar sitt verk, men ger samtidigt den anonyma läsaren sin reverens. Det finns ingen objektiv värdenorm och olika tolkningar blir möjliga. Power kommenterar i det sammanhanget intressant nog Wolfgang Isters kända teori

om "Leerstellen", som den tyske litteraturteoretikern applicerat bland annat på just *Tom Jones*. I romanhandlingen överhoppas tolv år av huvudpersonens barndom, men Power hävdar att Isters tolkning av den episka kronologin är naiv: "the novel stands as an organic (and rather well-proportioned) whole, and does not need an interpolated account of Tom's adolescence".

Powers analys måste betecknas som uppslagsrik och klargörande, utan tvivel ett nydanande inslag i forskningen om Fielding. Han tar författarkommentarerna i *Tom Jones* på fullt allvar, till skillnad från dem som här bara kunnat finna uttryck för påträngande pratsjuka och berättarteknisk oförmåga. Med rätta framhåller han det medvetna och beräkande hos romanförfattaren Fielding. Dock hade jag gärna sett en mer självkritisk och prövande inställning till de egna forskningsresultaten.

En av Fieldings romaner, *Jonathan Wild*, nämns aldrig av Power. Kanske har boken utelämnats emedan den knappast förnyar romangenren utan snarast ansluter till äldre genremönster som exempelvis Defoes pikaresker om den kriminella världen. Desto mer anmärkningsvärt är att Ian Watts litteratursociologiska klassiker *The Rise of the Novel* (1957) endast nämns i förbigående. Power förhåller sig genomgående generöst gentemot tidigare forskning, och den nästan totala tystnaden i detta fall är i mina öron nog så talande.

Watt behandlar trion Defoe, Richardson och Fielding. Dessa författare beskrivs som objekt, de reagerar mer eller mindre mekaniskt på bokmarknadens och den läsande publikens förändringar. För Power däremot är perspektivet det omvända; Fielding framställs som handlande subjekt, en aktiv nyskapare som skickligt utnyttjar de uppkomna förutsättningarna. I sitt förord beklagar Watt att kapitlet om Fielding blivit för kort, men proportionerna får sedan sin indirekta motivering genom de slentrianmässiga invändningar som radas upp mot författarskapet. De episka parallellerna avfärdas som ytliga och krystade. Istället för nyanserade psykologiska porträtt ger Fielding tyvärr karikatyrer. Mästrande konstaterar Watt att *Tom Jones* inte är någon riktig roman utan en förvirrande blandform, "only part novel". Det mest förkastliga ligger i det illusionsbrytande berättarperspektivet med dess kommenterande digressioner. Så går det på, allt tolkas till det sämsta inför en obeveklig litteraturdomstol (utan försvarsadvokat!). Man frestas karaktärisera Watt som tondöv inför Fieldings romaner.

Uppenbarligen har Watt gjort misstaget att upphöja sin personliga smak till objektivet övergripande norm; det egna tyckandet förkläds till vetenskap. Watt beundrar Richardsons segt sentimentala och idag sällan lästa brevromaner, eftersom de anses för båda psykologiska realister som Jane Austen eller Henry James. Författare i Fieldings efterföljd avfärdas däremot kategoriskt; allvetande berättare och karikerande humorister som Smollett och Dickens duger inte. Jag kan mycket väl förstå om Power menar att Watt inte har något värdefullt att bidra med till forskningen om Fielding. Den slutsatsen borde han dock själv ha framfört i sin bok.

Conny Svensson

Bo Sigrell, *Sandemose och narcissism*. Gidlunds förlag, Möklinta 2015.

Med *Sandemose och narcissism* har professorn i psykologi, psykoanalytikern och läroboksförfattaren Bo Sigrell givit ut ett fyrtiotal böcker, och den här, liksom flera tidigare, handlar om narcissism. Med hjälp av Aksel Sandemoses rikhaltiga författarskap ger Sigrell litterära exempel på fenomenet och den patologiska åkomsten. Som ett slags lärobok om narcissism har texten flera förtjänster – klarhet, behandling av en enda röd tråd, en lång tids förtrogenhet med begreppet narcissism – som gör texten avklarnad och kort. (Sigrell har tidigare publicerat en rad läroböcker, samt en översikt över *Psykoanalytiskt orienterad psykoterapi*, som utkom 2000, och i någon mån ersatte tidigare verk i genren som Claes Davidsons *Psykoanalytisk teori* från 1989.) Texten bär stark prägel av en beteendevetenskaplig undersökningsmodell, med en ingång som beskriver Sandemose, med början i hans liv i Nyköbing Mors, sedermera författaren Sandemose och därefter dennes förhållande till psykoanalysen. Preliminarierna avslutas med en fyrasidig genomgång av begreppet narcissism. När Sigrell går in på de romaner han åberopar är det i form av en resultatredovisning där han väljer citat ur de svenska översättningarna av *En sjömann går i land* (1931), *En flyktning krysser sitt spor* (1933), *Vi pynter oss med horn* (1936), *Det gångna är en dröm* (1944/1946, ursprungligen publicerad på svenska, två år efteråt på norska) och *Varulven* (1958), vilka hädanefter nämns på svenska. Korta textstycken på en halv till två sidor medföljer dessa exempelsamlingar, där passager ur Sandemoses romaner citeras som svar

på olika kriterier på narcissism, uppställda i de inledande resonemangen. Djupare, eller mer syntetiserande än så, arbetar inte Sigrell i detta verk, och hans avsikt är just att exemplifiera narcissism som patologiskt tillstånd med hjälp av delar av ett författarskap som exempelsamling.

Som litteraturvetare har man föga förvånande synpunkter på upplägget. Förhållandet mellan fakta och fiktion har problematiserats i en rad olika forskningsfält sedan "Life and Letter"-forskningens dagar. Dels i biografi- och självbiografiforskning med Philippe Lejeunes kontraktsteorier och Poul Behrendts liknande tankegångar i *Dobbeltkontrakten. En estetisk nydannelse* (2006), som båda behandlar hur man som läsare väljer att läsa en text med jagberättare och egennamn, endera som roman eller som självbiografi. Arne Melberg pläderar, inom samma tradition, för ett "både och". Dels i narratologisk teoribildning där man länge betonade att texten är en artefakt, och att man bör fara försiktigt fram med som-om-liv-läsningar. Men också i dokumentarismforskning eller forskning om 70-talets kvinnliga bekännelselitteratur har diskussionen om fakta och fiktion varit livaktig, och inte minst i den nutida inriktningen på *autofiktion*, med ett begrepp från Serge Doubrovsky, vars roman *Fils* (1977) var samtida med Lejeunes teorier men pläderade just för den genrehybrid Lejeune fann omöjlig. Bokmarknadens stora våg av litterära självframställningar av författare som Carina Rydberg och Karl-Ove Knausgård får sägas ha givit Doubrovsky rätt. Forskare som Paul John Eakin och andra har teoretiserat kring "life writing", och komplicerat frågan fakta-fiktion ytterligare en bit. Man läser inte bara texten som om det vore livet, utan studerar också hur framskrivningen går till när man genom skrivande skapar sig som den man ser sig som, och också när man i levtt liv gestaltar en sådan framskrivning. Allt detta finns anledning att överväga vad gäller Sandemoses texter.

I en kortare slutdiskussion inleder Sigrell – utan någon problematisering – med den fråga som en stor del av Sandemoseforskningen sysselsatte sig med under lång tid: mördade Sandemose eller mördade han inte? Sigrell talar om en skuldproblematik. Här saknar jag en referens till Asmund Liens utmärka *Edda*-uppsats "Store John vender tilbake" (1965) som just behandlar skuld-utan-skuld-problematiken hos Sandemose. Hela saken berör ett intressant vetenskapsteoretiskt problem. Om man skriver inom ett vetenskapligt fält, eller en ämnesdisciplin, som Sigrell inom den psykologiska